

УДК 808.3-316.4

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ТВОРАХ І.Я.ФРАНКА

Шаталіна О. Ф.

У статті проаналізовано, як використовувалася літературознавча термінологія в окремих працях І.Я.Франка. Подано спробу систематизації літературознавчої термінології, виокремленої з праць письменника.

Ключові слова: гіперонім, жанр, літературознавча термінологія, літературні тропи.

Постановка проблеми. Великий син українського народу І.Я.Франко відомий в історії української культури не лише як геніальний письменник, поетичні, прозові й драматичні твори якого є неперевершеними зразками реалістичного зображення дійсності, художньої і мовної майстерності, але і як основоположник наукового і публіцистичного стилю української літературної мови.

Над удосконаленням і розвитком української наукової термінології І.Я.Франко цілеспрямовано працював усе своє життя. Теоретичні висловлювання з питань термінології, а також численні зауваження з приводу багатьох наукових термінів показують, що І.Я.Франко стояв на наукових позиціях, які приймаються і сучасними мовознавцями.

Отже, **мета** роботи полягає в дослідженні літературознавчої термінології у працях І.Я.Франка. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- опрацювати найбільш відомі поетичні збірки та окремі теоретичні праці І.Я.Франка;
- систематизувати літературознавчу термінологію, виокремлену з праць І.Я.Франка.

Загальний аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проведений аналіз наукових праць з дослідження функціонування наукової термінології зокрема літературознавчої, у працях І.Я.Франка, свідчать, що в цьому напрямку працювали такі науковці як Возняк М.С., Дей О., Калініченко Н.Л., Кирилук Є.П., Пінчук С.П. і Регушевський Є.С.

Як і кожен учений, Франко належить своєму часу, своїй епосі. Він одним із перших в Україні створив наукову концепцію національної літератури, самобутньої та оригінальної, розглядаючи її розвиток у широкому світовому контексті. Незрівнянний діапазон творчості І.Я.Франка. Поет, прозаїк, драматург, історик літератури і фольклорист, науковий дослідник і коментатор текстів, перекладач і видавець. Коло його інтересів надзвичайно широке. Тому використання поетом наукової термінології, зокрема літературознавчої, в своїх працях є логічно закономірним. Літературна спадщина І.Я.Франка велика, тому в роботі буде розглянуто окремі твори на предмет використання поетом літературознавчої термінології. Опрацьовувалися поетичні збірки І.Я.Франка „З вершин і низин”, „Мій Ізмарагд”, „Зів'яле листя”, „Із днів журби”,

„Semper tiro”, „Із жидівських мелодій”, „Давнє й нове”, „Із літ моєї молодості”. Розглянуто цикл сонетів, а також поеми „Панські жарти”, „Іван Вишенський”, „Мойсей”, „На Святоюрській горі” [1]. Окрім поезії, на розгляд було взято окремі праці І.Я.Франка про фольклор, зокрема „Студії над українськими народними піснями”, передмову до першого тому „Етнографічного збірника” Наукового товариства ім.Т.Шевченка у Львові, що вийшов друком у 1905 році [2].

Із названих праць було виокремлено близько 170 літературознавчих термінів. Значна частина термінів становить назви різновидів літературних творів: „гімн”, „пролог”, „веснянки”, „перекази”. Щодо терміна „думи”, то поет використовує для назв своїх віршів як одиничний термін „ дума”, так і складену назву: „осінні думи”, „нічні думи”, „думи пролетарія”, „фантастичні думи”. Такий термін, як „пісня” у працях І.Я.Франка можна вважати гіперонімом, він фіксувався неодноразово у назвах літературних творів: „пісня і праця”, „пісня жива”, „пісня чудова”, „скорбна пісня”, „пісня будучини”, „сучасна пісня”, „убога пісня”, „моя пісня”. Символічно, що назва першого друкованого вірша І.Я.Франка – „Народна пісня” [1]. Даючи назву творам, поет вживав такі терміни, як „сонети”, „вольні сонети”, „тюремні сонети”. Яскравим виявом майстерності автора слугує те, що окремі віршовані твори він називає «співами», це і «невиспівані співи», «високі співи», «спів похвальний». Для найменування своїх творів І.Я.Франко використовує назви віршових сполук, зокрема один із віршів збірки „Мій Ізмарагд” має назву „Строфа”. „Притча” у Франка виступає як назва вірша, а також як назва віршованого циклу. Назвою віршованого твору є термін „співомовки”, авторство цього терміна належить С.В.Руданському. Про це говорив сам І.Франко у статті про С.В.Руданського [3]. Іншому циклу віршів поет дав назву «Паранетікон», що означає в дослівному перекладі збірка моральних повчань. Цей термін має грець походження і сучасний літературознавчий словник його не фіксує його не фіксує.

Літературознавча термінологія присутня і в назвах авторів творів. І.Я.Франко називає їх „поет”, ця назва використовується найчастіше. Зустрічається така назва, як „співак”, вона ж використовується і як назва літературного твору, вірш називається „Співакові”. Часто І.Я.Франко використовує „співак” у кличній формі - „співаче”. Автора „Слова о полку Ігореві” Франко іменує „невідомий співак”. У вірші „Епілог” Франко називає поетів „сонеторями”. Автор у Франка має назву „стихар”, „тропар”. У зневажливій формі поет вживає назву „писак”, зокрема „глухівський писак”. Літературознавчий термін „пісня” у творах І.Я.Франка можна виділити за тематичними групами: „давня пісня”, „скорбна пісня”, „народна пісня”, „свобідна пісня”, „пісня арештантська”, „некепська пісня”, „бригідська пісня” (назва походить від назви тюрми у Львові „Бригіда”), „пісня сумовита”, „безконечная пісня”, „чудова пісня”, „убога пісня”, „побідная пісня”, „безпечна пісня”, „сучасна пісня”, „безсмертна пісня”, „пісня бойова”, „пісня невесела”, „пісня палка”, „пісня вітхнення”. І.Я.Франко є популяризатором такого літературознавчого терміна, як „дворацькі пісні” [4]. Він пояснює його так: „...по дворах польських панів, особливо магнатів, були співаки, звичайно з підданих, обов’язком яких було забавляти панів музикою, танцями і піснями. Ці пісні складено «руською народною мовою», складом, близьким до щиронародних пісень, але зміст їх відповідав більше смакові тогочасного панства, ніж характерові народної

творчості: гуля тики, фривольні любощі або величання панів – ось були звичайні теми. Цих „дворацьких пісень” було немало.” [4]. Для позначення літературознавчого терміна „народна пісня” І.Я.Франко знову використовує авторські назви „щиронародні пісні” та „людові пісні”.

Широко використовує І.Я.Франко назви жанрів літературних творів: „гімн”, „акафіст”, як різновид гімна, гімнографічний твір, „казка” „літопис”, „комед’я”, „приповідка”, „вірш”, „байка”, „міф”, „легенда”.

Наявними творах І.Я.Франка є також назви творів, властивих церковній літературі. Це такі як, амовон, у текстах Франка „амвон”, „богохульні промови”, „акафіст”, „требник”, „псалтир”, „псалом”, „анафема”. Ці терміни є характерними для давньоруської літератури XIV-XV століття, сучасний літературознавчий словник фіксує тільки „псалом” [5,579] Взагалі І.Я.Франко вважав, що доля була неприхильною до памяток нашого письменства. Тому на початку 1895 р. Франко запропонував філологічній секції Наукового товариства імені Шевченка видати в ряді томів «Пам’яток української мови і літератури» збірку прозових оповідань релігійного і світського змісту з українських рукописів XV-XVIII століть. Затверджений філологічною секцією і археографічною комісією план Франка обіймав такі групи пам’яток:

1. Апокрифи старозавтні.
2. Апокрифи новозавтні.
3. Апокрифи есхатологічні (про загробне життя і кінець світу), вірування, ворожби, заклинання тощо.
4. Легенди і апологи церковного змісту.
5. Повісті і апологи світського змісту.

У вірші „Епілог”, що входить до циклу віршів Франка під назвою „Сонети”, поет використав такий термін, як назва віршованого розміру „п’ятистопний ямб”. У цьому ж вірші бачимо авторське утворення: на позначення назви твору Франко вживає словосполучення „рифмові сплети”. Сама назва поезії „епілог” є літературознавчим терміном грецького походження, що означає заключне звернення-монолог. Термін цей широко використовувався в давньоруській літературі, подає його також сучасний літературознавчий словник [5, 241]. У знаменитій поемі Франка „Мойсей” теж фіксується назва віршового розміру „дактиль”.

Досить часто у текстах Франка присутні назви літературних тропів. Наприклад, „іронія”, „фарисейство”, „лицемірство”. У збірці „Давнє і нове” використано термін на позначення способу зображення „алегорія”.

У поезії „Страшний суд” замість терміна „пишномовність” Франко використовує його варіант „бомбаст”.

У працях І.Я.Франка, присвячених дослідженню історії української літератури, зафіксована значна кількість літературознавчих термінів. Так, зокрема, в його програмній записці, щодо української літератури XIX століття [6, 247], де поданохудожній аналіз твору Котляревського «Енеїда», Франко вживає термін «апофеоз», він стверджує, що «Енеїда» - це «апофеоз козацтва» [6, 248]. Говорячи про прикмети українського гумору, Франко вживає такі літературознавчі терміни, як іронія, пафос. У подальшій характеристиці творів Котляревського виявляємо такі

літературознавчі терміни: сентименталізм, інтермедія, пародія. Під час аналізу творчості Шевченка вживаються такі літературознавчі терміни: «пафос», «реалізм», «історичні повісті», «трагедії», «лірика».

У працях І.Я.Франка про фольклор вживаються такі терміни, як «перекази», «коломийки», «примівки» (гуцульські заклинання), «приповідки».

Термін „приповідка” Франко вживає широко: так він називає не тільки приповідки в значенні афоризмів, а й взагалі образні, метаморфічні вислови народної мови.

Приказки й інші вислови Франко зводить у групу під заголовком того слова, яке у вислові є найважливішим або найхарактернішим, все одно, чи цим словом є іменник, прикметник, дієслово, чи будь-яка інша частина слова, чи слово стоїть на початку, всередині або на кінці приповідки, і такі групи впорядковує за абеткою.

Висновки. Таким чином, Франко був новатором в українській літературі, зокрема в поезії. Він письменник надзвичайної широчини і глибини, майстер найрізноманітніших літературних жанрів. Франко був філологом, літературознавцем, і свої знання з теорії літератур широко впроваджував в поетичну творчість.

Майстерно Франко користувався народними словеснопоетичними надбаннями. Він умів збагатити свій стиль на базі народної творчості. Його класична творча розробка народних сюжетів, мотивів та образів, які під пером письменника перетворювалися в чудово ограновані дорогоцінності. Це цінна школа і для наших сучасних майстрів слова.

Список літератури

1. Франко, І.Я. Вибране [ТЕКСТ].- К.: Художня література, 1954. – 399 с.
2. Калініченко, Н.Л. Українська література кінця XIX – початку XX століть. Напрями, течії [ТЕКСТ] – К.: Наукова думка, 1983. – 255 с.
3. Луцишин, О. Категорія „Літературний розвиток у науковому трактуванні Івана Франка” [ТЕКСТ] – Львів.: 1998. – 140 с.
4. Возняк, М.С. З життя і творчості Івана Яковича Франка [ТЕКСТ]. – К.: Академія Наук, 1955. – 302 с.
5. Літературознавчий словник-довідник [ТЕКСТ]. – К.: Академія, 1997. – 750 с.
6. Кобилецький, Ю. Іван Франко [ТЕКСТ] – К.: Художня література, 1951. – 184 с.

В статье анализируется как использовалась литературоведческая терминология в отдельных работах И.Я.Франка. Делается попытка систематизации литературоведческой терминологии, выбранной из работ писателя.

Ключевые слова: гипероним, жанр, литературоведческая терминология, литературные тропы.

In the article we analyzed how we used the literature terms in special works by I.Y.Franko. There was a try do turn the literature terms systematically, found in different works of the writer.

Key words: style, literature terms, literature tropes, hiperonim.

Статья поступила в редакцию 27.08.2009 г.